

פרשת שמות: התגלות

מפגש הקב"ה עם משה בסנה הוא חווית ההתגלות הראשונה מזה מאתיים שנה ויותר. הדיון שמתקיים בין ה' למשה מכיל את פנייתו של ה' אליו למנותו לשליח אל פרעה ולהוציא את בני ישראל ממצרים. בתגובה מעלה משה שלוש טענות מנומקות מדוע אינו חפץ במשימה. הראשונה קשורה לתחושתו שהוא אינו ראוי לשליחות: "מי אנכי כי אלך אל פרעה". הטענה השנייה קשורה לבני ישראל: "ואמרו לי מה שמו". הם לא מכירים את הקב"ה (רוב הפרשנים פירשו אחרת, עיינו למשל: רמב"ן ג, יג). הטענה השלישית: "והן לא יאמינו לי" מביעה את חששו של משה שהעם לא יאמין שהוא שליחו של הקב"ה. כלומר, אף אם יאמינו בקיומו של ה'. "כי יאמרו לא נראה אליך ה'".

נתמקד בטענה השנייה של משה ובתגובתו של ה', שכן הן חושפות במשהו את מצבו הרוחני של עם ישראל. מתוך הדו-שיח שבין משה וה' עולה הסכמה מוחלטת באשר לעובדה שעם ישראל אינו זוכר עוד את אלוקי אבותיו. כשהקב"ה מתאר בפני משה מדוע "נזכר" כעת לטפל בבעיית העם הוא מציין "ראה ראיתי את עוני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו, כי ידעתי את מכאוביו". ובהמשך: "כי צעקת בני ישראל באה אלי, וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם". הקב"ה מתאר את השעבוד וקשייו משני היבטים. מצד המשעבדים: את הלחץ את ההכבדה של העול ואת הנגישה. מצד המשועבדים: את הכאב ואת הצעקה. צעקת בני ישראל ושוועתם עלו השמימה מאליהן, ודחפו את הקב"ה לפעולה. מתוך הסיפור מתברר שעם ישראל לא פנה לה', לא התפלל, וכנראה גם לא קיווה לישועה. הצעקה המתוארת אינה אלא קול, יללת כאב אינסטינקטיבית, שאין לה כתובת ונמען. תגובה לסבל, אך לא תחינה או בקשה.

הריחוק של בני ישראל מה' בא לידי ביטוי באופן נוסף. כאשר, תוך כדי הדיון, משה עורך סימולציה שבה הוא מדמיין את עצמו מבשר לבני ישראל כי הוא נשלח מטעם אלוקי אבותיהם. אך לדבריו, בני ישראל יגיבו בשאלה "מה שמו", ושאלת משה היא "מה אומר אליהם?".

אותו האל שהיה חרות על דגלו של אברהם. שאברהם הקדיש את חייו להפיץ בעולם את האמונה בו. שהציץ אל אברהם שהאמין בו וחיפש אחריו. שיצחק נעקד על המזבח בציוויו. שיעקב התפלל אליו ושיוסף קרא בשמו אותו האל נשכח כלא היה. אפילו בשעה שבני ישראל כורעים תחת עול השעבוד ומבקשים לעצמם מפלט הם אינם מרימים את העיניים אל-על, מעבר לזעקה הפנימית. כי אין להם לאן. את אלוקיהם אינם זוכרים. סיפור הגלות הזה הוא אכן סיפור של שקיעה בשכחה גדולה ושל כפיות טובה. על פי התיאור בתורה, החל צער הגלות בגלל מלך אשר לא ידע את יוסף. המצרים לא זכרו לבני ישראל את טובתם הגדולה ולא ראו בהם מושיעים בעלי מעמד מועדף. אדרבה, בתואנה שבני ישראל מתרבים וכי נאמנותם לממלכה מוטלת בספק, החליטו המצרים לשלול מבני ישראל את האפשרות לקיומו של אתוס לאומי (עיינו: כלי יקר, ד"ה הנה עם בני ישראל). הם ביקשו למחות את זכותם להרהר הרהורי חירות והגדרה עצמית. לשם כך זנחו המצרים את חובתם ההיסטורית כלפי ישראל וכפרו בטובה. בכך, ביקשו לערער על זכות האבות הקנויה לבני ישראל. המושג הזה של "זכות אבות" נמחה ולא קיים עוד במצרים. בני ישראל הפנימו את התפיסה של המשעבד וכתוצאה מכך ביטלו את זכותם, את מוצאם ואת מקור גאונותם.

לקב"ה יש שתי תשובות למשה, כיצד עליו להשיב לשאלת "מה שמו". הראשונה מתפצלת לשתיים: **אהיה אשר אהיה**, ובקצרה: **כה תאמר אהיה שלחני אליכם**. השניה: **כה תאמר אל בני ישראל ה' אלוקי אבותיכם** אלוקי אברהם אלוקי יצחק ואלוקי יעקב שלחני אליכם, זה שמי לעולם וזה זכרי לדור ודור. ריבוי התשובות והשמות המוחלפים מעורר תימהון, יוצר תחושת גמגום, וזוקק הסבר. יש להציע שהשתנות השמות היא חלק מן התשובה. משמעות השם הראשון "אהיה" מייצגת את תכונתו היסודית, העצמותית והמהותית של הקב"ה, שמו הפרטי. תכונתו של הקב"ה שהוא מתעלה מעל ההווה ורואה מראשית אחרית.

מימד הזמן אינו קיים אצל ה' כלל. ככזה הוא מאפשר לעם המאמין בו את החיבור לנצח, את המבט המפוכח על היעד, מעבר למכשולים ולסבל. ההסתכלות אל היעד נוסכת גבורה ונותנת כח לצלוח את כל הקשיים שבדרך. עם הנצח לא מפחד. לכן, זהו המסר הראשון שעל עם ישראל לקבל. עבור עם של עבדים ששכח שיש לו היכולת להרים את הראש ושיש לו למי לפנות ולבקש, התשובה המיידית והדחופה היא קריאה לטרנספורמציה פנימית. נצרך שינוי בסיסי בדפוס החשיבה: ממחשבה קיצרת טווח למחשבה ארוכת טווח. ממכאוב וסבל לפשר ואתגר. כל זה תוך היתלות בנקודה חיצונית וערטילאית, בישות אינסופית.

במיוחד ראוי לשים לב לכך שהשימוש בצורת העתיד "אהיה" הוא שימוש בשם מיוחד ויוצא דופן. בדרך כלל השימוש הוא בצורת ההווה. מגמת ההתגלות כאן אכן לחזק את התקווה לעתיד ולהסיט את תשומת הלב מן ההווה המפרך אל העתיד המבטיח.

בשלב השני, שמו של ה' מוחלף לאלוקי אברהם יצחק ויעקב. שם שאינו מבטא את הדבר עצמו אלא את השייכות והקשר. תיאור משני ומציאותי. השם הזה נצרך כדי לעבור ממצב של היתלות בשמימי ובנצח למצב של הנהגה וליווי מתמידים. משום שחווית האלוקות היומיומית אינה אמורה למחות את רושם החוויה הקיומית הפשוטה, ואת עוגן האחיזה במציאות. העמידה מול ה' אמורה לכלול דווקא את הקשר והמחויבות השורשיים, המלאים בחיבה ונוסטלגיה ומאפשרים את ההליכה המשותפת גם בצוקה ובצרה מתוך אמון מלא וזיכרון הבחירה.

נמצאנו למדים שהקב"ה ושמותיו מבטאים קודם כל את מצבו הרוחני של האדם. השכינה המתגלה לאדם היא שיקוף ונגזרת מצרכיו שלו, המיידים והנקודתיים. לה' אין דמות ואין לו מובן אחד, שמו ו'דמותו' הנם תמונת המראה של מידת התלות של האדם בו.

הנה כי כן, ההתגלות המפציעה מחדש בסנה הבוער מכילה בתוכה לא רק מסר למשה ובני דורו אלא לאדם בכל דור ודור. "אהיה אשר אהיה": לכל אדם, בכל מקום ובכל מצב אני מראה את פניי באופן הנצרך לו, ובכך גאולתו.